

NAUDINGA ŽYMAUS MŪSŲ KRAŠTIEČIO KNYGA

Neseniai iš Maskvos kalbininko, slavisto, įžymaus bulgarų kalbos tyrinėtojo, filologijos mokslų daktaro Grigorijaus Venediktovo su lietuviškomis dedikacijomis atėjo knygų siunta ("Atgimimo epochos bulgarų literatūrinė kalba"¹ ir "Bulgaristiškos studijos"²) lietuvių kalbininkams (konkrečiai kalbos istorikui dr. A. Sabaliauskui).

Iš šių dviejų knygų mūsų skaitytojui įdomesnė ir prieinamesnė yra pirmoji, tačiau egzotiškesnė antroji, rašyta bulgariškai, kurią pats autorius atviruke su naujametiniams sveikinimais pristato šitaip: "Knygos "Българистични студии" gavau iš Bulgarijos tik keletą egzempliorių. Siunčiamas Jums galbūt vienintelis mano tėvynėje Lietuvoje. Jūsų G. Venediktovas".

Gražiai lietuviškai kalbantis ir rašantis mokslininkas gimė ir augo Šiaurės Lietuvoje, netoli Obelių, mokėsi vietos pradžios mokykloje, o penktame dešimtmetyje Vilniuje baigė vidurinę mokyklą. Todėl autorius juokaudamas sako, jog pirmiau išmokęs lietuviškai ir tik paskui rusiškai. Maskvos universitete baigęs slavistikos studijas atsidėjo bulgaristikai. Dabar G. Venediktovas yra daugelio knygų autorius, vienas žymiausių bulgarų kalbos istorijos mokovų buv. Sovietų Sąjungoje. Jo studijų objektas — bulgarų bendrinės kalbos formavimosi ir norminimo problemos tautinio atgimimo laikotarpiu. Daugelį tų problemų jis jau aptaręs straipsnių rinkinyje "Iš dabartinės bulgarų literatūrinės kalbos istorijos"³.

Lietuvą ir Bulgariją sieja daugelis istorijos paralelių ir kitokių tiesioginių ar netiesioginių tarpusavio ryšių. Abi jos yra vidurio Europos valstybės, abi XIX a. pradėjo vaduotis iš sveltimų jungo: bulgarai iš turkų valdžios ir graikų dvasinės priespaudos, o lietuviai iš carinės Rusijos ir lenkų dvasinio jungo. Kaip Lietuvoje mokslo, literatūros ir religijos kalba buvo įprasta laikyti lenkų kalbą, taip Bulgarijoje tokią pat funkciją turėjo graikų kalba. Abiejų tautų, bulgarų ir lietuvių, atgimimo kultūroje žymius pėdsakus paliko lietuvių tautinio atgimimo patriarchas J. Basanavičius. Žymus bulgarų kalbos ir tautosakos tyrinėtojas J. Venelinas dar 1825 m. pagal tautybę bandė suskaičiuoti ir Lietuvos gyventojus. 1877-1878 m. kovose dėl Bulgarijos išsivadavimo iš turkų jungo rusų bulgarų pusėje paguldė galvas nemaža lietuvių. Tai matyti iš

¹ Венидиктов Г. К. Болгарский литературный язык эпохи возрождения. Проблемы и выбора диалектной основы. М., "Наука". 1990. 206 с.

² Венидиктов Г. Българистични студии. София. 1990. 242 с.

³ Венидиктов Г. К. Из истории современного болгарского литературного языка. София. 1981. 270 с.

Balkanų perėjos ties Šipka gynėjų pavardžių ir lietuviškų maldaknygių, likusių Šipkos muziejuje⁴.

Be lietuvių ir bulgarų tautų istorijos paralelių, nemaža yra ir nesutapimų, kuriuos lėmė specifinės jų raidos aplinkybės. Prisimintina, kad Bulgarija yra senovinės bažnytinės slavų kalbos, kitaip dar vadinamos senovinės bulgarų kalbos, tėvynė. Rašmenis bulgarų kalbai IX a. pritaikė Bulgarijos krikščitytojai, graikų vienuoliai Kirilas ir Metodijus.

Bemaž penkis šimtmečius kentę turkų priespaudą bulgarai anksčiau išsiugdė pasipriešinimo imunitetą ir pakilo į kovą dėl gimtosios kalbos ir laisvės. Ta pati carinė imperija, siekusi valdyti visą slavų pasaulį ir padėjusi bulgarams išsivaduoti iš turkų jungo, sau pasiliko teisę globoti didesnę Bulgarijos dalį ir toliau smaugti lietuvių tautą.

Daug analogijų (kaip, beje, ir skirtumų) su lietuvių tautinio sąjūdžio istorija galime rasti skaitydami G. Venediktovo darbus apie bulgarų bendrinės kalbos formavimąsi tautinio atgimimo metu. Iki XIX a. pradžios vyravo religinio turinio darbai, rašyti senąja bažnytine slavų (arba senovine bulgarų) kalba. Pasaulietinio turinio literatūros užuomazgų pasirodo XVIII a. gale, o nuo XIX a. pradžios ima rodytis vis daugiau pasaulietinių knygų, rašytų dabartinės bulgarų kalbos (rytų ar vakarų) tarmėmis. Visose jose aktyviai žadinama bulgarų savimonė, keliama gimtosios kalbos būtinybė. Kartu vis daugiau rodosi kalbinių darbų, vyksta diskusija, kokių pamatų turėtų formuotis bendrinė bulgarų kalba. 1835 m. pasirodo pirmoji spausdinta N. Pilskio bulgarų kalbos gramatika. Tais pačiais metais Gabrove pradėjo veikti pirmoji mokykla gimtąja kalba. 1844 m. pradėtas spausdinti pirmasis bulgarų laikraštis. 1865 m. Peterburge išėjo N. Gerovo parengtas pirmasis bulgarų kalbos žodynas. Gyviausias tautinis sąjūdis truko nuo 1860 m. iki 1878 m. 1869 m. susikūrė Bulgarijos mokslo bičiulių draugija, kuriai vėliau priklausė ir mūsų J. Basanavičius. Bulgarijai išsikovojo plačią autonomiją, 1888 m. buvo įkurtas universitetas.

G. Venediktovo tyrinėjimais, bulgarų bendrinė kalba faktiškai susiformavo per antrąjį ir trečiąjį XIX a. ketvirtį rytinės (arba balkanų) tarmės pamatu, nes iš šio ploto buvo daugiausia rašto darbininkų.

Anotuojamoji G. Venediktovo knyga "Atgimimo epochos bulgarų literatūrinė kalba (Norminimo ir tarminio pagrindo pasirinkimo problemos)" yra labai turtinga faktinės medžiagos. Pirmajame knygos skyriuje daugiausia nagrinėjamos tautinio bulgarų sąjūdžio apraiškos ir bendrinės kalbos formavimosi prielaidos, ankstyviausios bulgarų bendrinės kalbos norminimo kryptys bei tendencijos. Atskirai aptariama G. Rakovskio bandymas sukurti archaizuotos bendrinės kalbos (su gausiais senovinės bažnytinės slavų kalbos elementais) koncepciją ir ginčai dėl pačių bulgarų pasivadavimo, t.y. etnonimo "bulgaras, bulgarai".

⁴ Iš to karo užrašytų prisiminimų nuotrupų žr. Lietuvių kalbos tarmės. Chrestomatija. V., "Mintis". 1970. P. 335.

Antrasis knygos skyrius daugiausia skirtas svarbesnių bulgarų bendrinės kalbos gramatikos reiškinių raidai aptarti, ypač įvairių morfemų ir dalelyčių, primenančių artikelį, įvairių linksnių ir bendračių rašybai bei vartojimui.

Trečioji dalis, apimanti pusę knygos, skirta atgimimo epochos bulgarų bendrinės kalbos tarminio pagrindo pasirinkimo problemoms. Pirmiausia supažindinama su to meto tarmių klasifikacijomis: rytų bulgarų (dar vadintų bulgarais aukštaičiais, arba Balkanų — Rytų ir Vidurio Bulgarija ir Trakija) ir vakarų bulgarų (kartais vadinamų žemaičių bulgarų, arba makedonų ir šopų — Pietų ir Vakarų Bulgarija ar Makedonija). Toliau aptariamos vykusios diskusijos dėl bendrinės kalbos pagrindo pasirinkimo ir įvairių kriterijų. Daugiausia buvo laikomasi monodialektinio bendrinės kalbos pagrindo. Vieni gynė rytinių bulgarų tarmės pagrindą, kiti - vakarinių, treči siūlė remtis tų tarmių sinteze. Autorius metodiškai aptaria visų šių krypčių argumentus už ir prieš. Kad bulgarų kalba susiformavo rytinių bulgarų tarmės pagrindu, lėmė ta tarpe rašiusių autorių skaičius ir išleistų knygų kiekis, šešis kartus pralenkęs vakarinių bulgarų sričių autorius.

Knyga parašyta įdomiai, naujoviškai, be pasenusių ideologinių šampų. Gausia medžiaga ir metodologija G. Venediktovo knyga yra vertinga tiek lietuvių kalbos istorikams, tiek apskritai visiems lietuvių tautinio atgimimo kultūros tyrėjams. Ji leidžia plačiau ir giliau pažvelgti į dramatišką mūsų krašto kultūros raidą.

Aloyzas Vidugiris